De vogelkop van de dodengodin

In een artikel in Wende I werden de steenplaten van het zogenaamde Kiviksgraf behandeld. Op één van de stenen is er echter een vreemd tafereel afgebeeld (Afb. 1). De acht personages die in het midden van de steen te zien zijn, trekken onze aandacht. Ze zullen dan ook het onderwerp van dit artikel worden. Op het eerste zicht ogen de personages vreemd en hebben weinig menselijke trekken. In feite kan men enkel de kop, lijf en de armen onderscheiden. Dit in tegenstelling tot de andere figuren op de steenplaten. Nu werpt zich onvermijdelijk de vraag op wie of wat deze acht personages voorstellen. Een definitief antwoord op deze vraag laat zich niet geven, maar aan de hand van gelijkaardige afbeeldingen, gebruiken en zinnebeelden pogen we een voorlopig antwoord op deze vraag te geven.

De acht personages op de steen zijn geen mensen. Anders had de maker ze afgebeeld zoals de figuren boven en onder de acht gestalten. In het midden van de acht personages werd een vat of kuip getekend. De kop van de personages lijkt wel een vogelkop of -bek te zijn zoals werd ingezien door H. Güntert. Deze theorie is helemaal niet zo gek als men op het eerste zicht zou denken en betreft waarschijnlijk de juiste. De vogel is in de mythologie een cultisch dier én nauw verboden met de dood en de dodengodin. Aangezien het om een grafplaat handelt, zullen de afgebeelde handelingen op de één of andere manier ook in verband staan met de dood of met de herleving van de dode. We willen aantonen dat de vogel, de dood en de dodengodin voorstellingen zijn die onderling uitwisselbaar zijn en hopen zo het mysterie van de acht gestalten te ontsluieren.

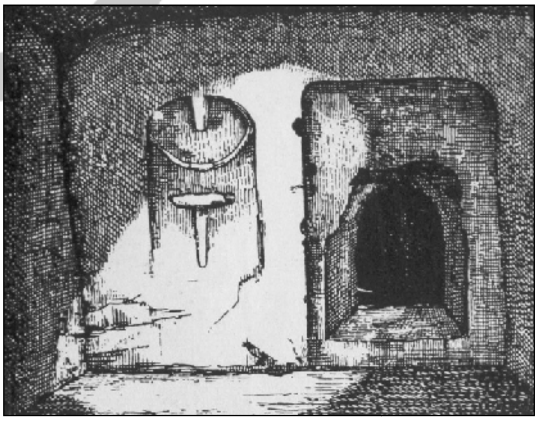
Afb. 1: De acht figuren **(*met vogelkoppen?*)**

We richten onze aandacht eerst op de vogel. De vogel is één van de primaire gestalten van de dood zelf. Men nam aan dat de zielen de gedaante van een vogel konden aannemen en daarbij tussen hemel en aarde vloog. De vogel is aldus een ideale boodschapper tussen de aarde en de hemel (heelal) alwaar de zielen huizen. Zo veranderen volgens het Zweedse en Duitse volksgeloof de zielen van zelfmoordenaars, vermoorde mensen en vondelingen zich in raven of kraaien. In Böhmen meent men dat de

ziel het lichaam van de stervende als vogel verlaat en zolang in de bomen verblijft tot het lijk verbrand is. Zinkt een schip, dan stijgen de zielen van de verdronken lieden als witte duiven ten hemel. Het Duitse volksgeloof spreekt nog over de *Schwellenvogel* waarmee de ziel of beschermgeest onder de dorpel wordt bedoeld. Volgens een Poolse sage veranderen de dochters van het huis *Pileck* wanneer ze als jonkvrouw sterven in duiven en als gehuwd zijn in uilen. De gestorven familieleden van de familie *Herburt* leven verder als adelaars.

De koningin van de Langobarden, *Rodalinde*, stichtte volgens Paulus Diaconus buiten de stad Ticinus een kerk die *"ad perticas"*, "bij de stangen" zou heten. Deze stangen werden door de Langobarden opgericht voor de personen die tijdens de strijd of buiten het land waren omgekomen. Op de top van de stang werd een houten duif aangebracht. Deze duif was de vertegenwoordiger van de ziel van de gestorvene. Het gotische *hraivadubo*, lijkenduif, getuigt van dezelfde overtuiging. Ook de zielen van de christenen kunnen als witte duiven in de handen van de duivel vallen[1].

De vogel wordt in verband gebracht met de dodengodin. We wenden onze blik in de richting van de Finse mythologie. Boven op de *Passe-warek*, de heilige bergen, waarin de doden leven, stond een steen. Een Noorse missionaris meldt dat op deze plaatsen offers werden volbracht. Hij vertelt verder dat er op de berg een hoge steen stond waarrond een hoop rendier-geweien gestapeld lagen. Onderaan de berg was een opening waarin men een geofferd lam en kalf gevonden had. De stenen werden geëerd door ze met boter, vet en bloed in te smeren. Andere overleveringen bevestigen dat men de stenen met het bloed van het offer insmeerde en met het vet *versierde*. Over de herkomst van deze stenen wordt in Piteå-Lappmark vertelt dat er ooit een grote vogel op de aarde neerdaalde die in steen veranderde. Op de Darra-berg staat nog een steen die ooit een vogel geweest is. Dit kan men afleiden uit de vorm van de steen. Deze steen, zo zegt men, had vroeger kunnen spreken, nu niet meer. De Zweden noemen de steen *Storjunkare*, de Lappen echter *Säite*. Aan deze steengoden werden rendiergeweien en knoken geofferd nadat het vlees ervan opgegeten was. Een andere bron bevestigt het bericht dat de steen op de berg eruit ziet als een vogel die men *sedde* noemt. De doden en de vogelgestalte zijn aldus één en hetzelfde begrip. De berg betreft dus de onderwereld. In de Finse mythologie noemde men het dodenrijk *Jabmi-Aimo*, dodenwereld, waarover *Jabmi-Akka*, dodenmoeder, heerst. Deze godin van de dood is een sacrale, menselijke voorstelling van de doden, dus eveneens een vogel of tenminste heerseres over vogels[2].

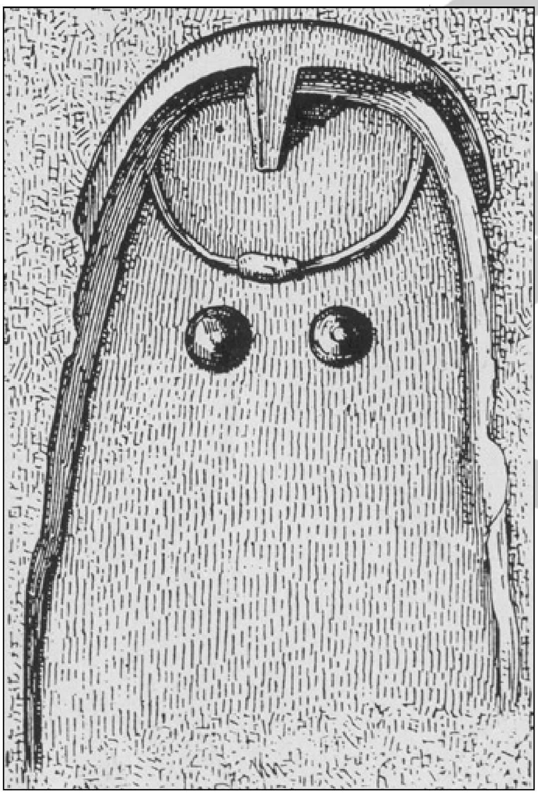

Afb. 2: Reliëf uit de grafkamer "Petit Morin", Frankrijk.

De oudste voorstellingen van dodengoden of -godinnen vinden we in de allereerste ondergrondse begraafplaatsen. Deze voorstellingen beelden niet direct een personage uit.

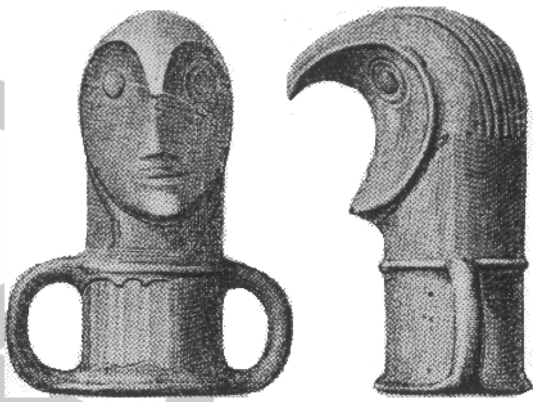
Het is eerder een abstracte voorstelling van de idee van de dood, de idee van een kracht die de begraafplaats beheerste, de idee van de beschermende moeder die de doden onder haar hoede had. We kunnen een dergelijke godin aanzien als een hoedster of een voedster van de doden, de *alfêdstre*. In een grafgrot “du Courjeonnot” in Frankrijk treffen we een dergelijke afbeelding aan (Afb. 2).

Een andere Franse afbeelding toont dat het hoofd duidelijk bedekt is met een kap (Afb. 3). De twee kogels kunnen als borsten worden opgevat waardoor de gehele figuur vrouwelijk wordt.

Afb. 3: Afbeelding uit de grafkamer “Petit Morin”, Frankrijk.

De voorstelling van een soort godin of god in de grot van “Petit Morin” is heel abstract. In het midden van het zogeheten hoofd loopt een streep die van boven tot halverwege het gezicht. Het is echter geen neus, zoals vaak onterecht werd aangenomen. Het is eerder een vogelbek. Dat het hier niet om een unicum handelt, bewijzen soortgelijke afbeeldingen. De Langobarden richtten voor de personen die tijdens de strijd of buiten het land waren omgekomen stangen op en op de top werd een houten duif aangebracht. Hoe deze stangen en vogels er uit zagen is niet bekend. Maar in Glasbacka, Zweden, werd echter een vogelkop gevonden die hoogstwaarschijnlijk analoog aan het Langobardische gebruik op een stang werd gestoken (Afb. 4).

Afb. 4: Cultische vogelkop uit Glasbacka, Zweden.

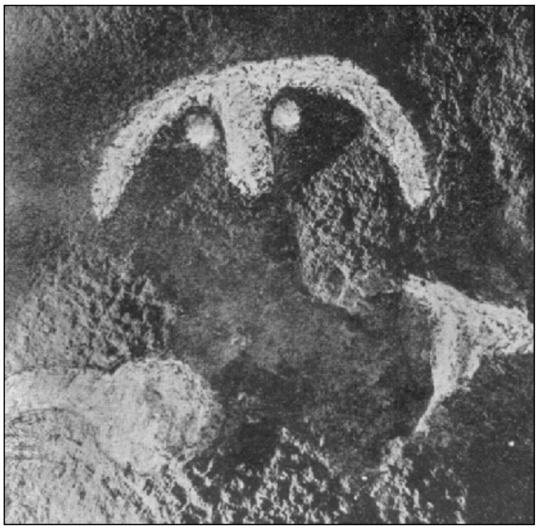
Deze vogel is dus volgens de Langobarden, de vertegenwoordiger van de ziel der doden.

Verder kunnen we wijzen op een grafsteen uit Fröjsland waarop twee personen staan met vogelkoppen. De twee personen zijn een voorstelling van de ziel der doden in vogelgestalte of personen die zich door hun vogelvermomming veréénzelvigen met de doden (Afb. 5).

Afb. 5: Grafsteen uit Fröjsland.

Deze vogelkoppen vinden we terug in afbeeldingen in de Franse graven daterend uit de steentijd (Afb. 2, 3, 7, 8). Ook op een dolmen uit Spanje treffen we een soortgelijke afbeelding aan (Afb. 6).

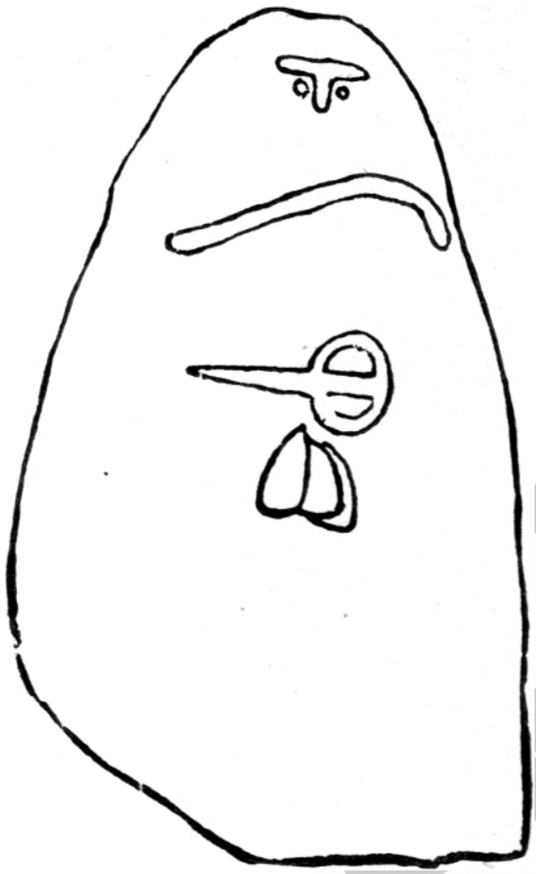
Afb. 6: Dolmen de Soto, Spanje.

Gezien het gegeven dat de afbeeldingen in graven voorkomen, is het logisch deze figuren te verbinden met een dodengodin of een moeder die de overledenen in haar bescherming neemt.

Afb. 7: Figuur met hoofdbedekking in de vorm van een vogelbek in de grafkamer van "Petit Morin", Frankrijk.

Een moederfiguur uit de ijzertijd houdt in haar armen een kind en heeft op het hoofd een kap waarvan de neus uitloopt als een bek (Afb. 9).

Afb. 8: De vogelbek met twee cirkels (bovenaan) op een Frans steentijdgraf.

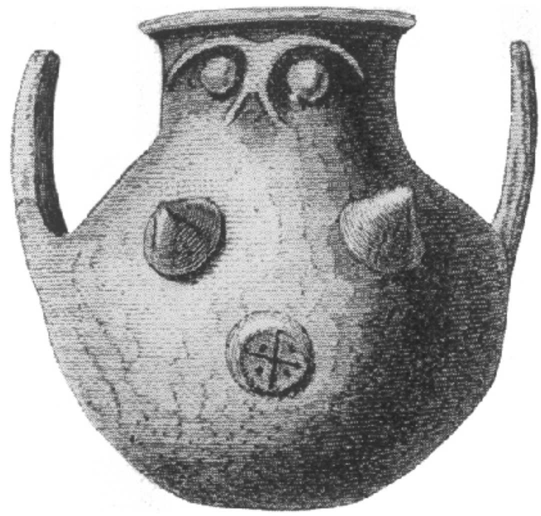
We kunnen er hier ook op wijzen dat Holda, de dodengodin, in de sagen wordt voorgesteld als een oudere, lelijke dame met een lange neus. Deze lange neus verwijst ontegensprekelijk naar deze voorstellingen.

Afb. 9: Moederfiguur met kind met vogelbek-kap uit de ijzertijd.

Op twee gezichtsurnen waarin de assen van de overledene werden bewaard, treffen we duidelijk de sporen aan van een vogelbek op de plaats van de neus. Deze Trojaanse gezichtsurnen dragen verder zinnebeelden die we ook met de maan kunnen verbinden zoals het *fylfot*[3] en het kruis (Afb. 10 en 11).

Afb. 10 (vorig blad) en 11 (boven): Trojaanse gezichtsurnen met vogelbek.

Ook in het Germaanse gebied treffen we soortgelijke urnen aan (Afb. 12).

Afb. 12: Oostgermaanse gezichtsurne uit Tlukom.

Het is aldus niet verwonderlijk dat we beeldjes van godinnen aantreffen die door vogels begeleid worden. Deze vogels zijn als godinnen van de dood te aanzien daar ze de zielen van de doden begeleidt of althans ten minste vergezeld of onder haar hoede heeft (Afb. 13).

Afb. 13: Godinnen met duiven uit Mykene.

De vogels worden vaak op het hoofd afgebeeld. We moeten hier opmerken dat de dodengoden of -godinnen sterke lunaire eigenschappen hebben waarover we het in volgende artikels ongetwijfeld nog uitgebreid zullen hebben.

J. De Cooman

⊛⊛⊛

<u>Bronvermelding:</u>

- GÜNTERT, H., *Altgermanischer Glaube nach Wesen und Grundlage*, Heidelberg, 1937.
- UNWERT, W. von, *Untersuchungen über Totenkult und Ódinnverehrung bei Nordgermanen und Lappen*, Breslau, 1911.
- WILKE, G., *Die Religion der Indogermanen in archäologischer Beleuchtung*, Leipzig, 1923.

---

1) De menhirs kunnen ook als zitplaats van de zielen aanzien worden.
2) Men gebruikte deze steen ook om het lot te voorspellen. Wanneer de steen beweeglijk was, kon men door de steen proberen op te heffen, vaststellen of de toekomst positief of negatief zou uitvallen. De aantal geweien van rendieren kon oplopen tot rond duizend.
3) Andere namen zijn veelvoet, viervoet of hakenkruis.